

УДК 811.161.2'38 (477. 63)

Халюк Л.

УСНІ НАРАТИВИ ПРО АКЦІЮ «ВІСЛА» 1947 РОКУ: ТРАДИЦІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Анотація. Сучасний контекст фольклору суттєво відрізняються від традиційного, оскільки його специфіка визначається засобами масової інформації, які не тільки стали одним із способів передачі і розповсюдження фольклору, але й вагомо впливають на трансформації, що відбуваються у фольклорі.

На сьогодні дослідники називають подібні історії розмовним (повсякденним) фольклором, найважливішою особливістю якого є зображення життя і мислення спільноти, його масовість, який не може монополізувати жодна окрема група або соціальний прошарок, але який може змінюватись в залежності від обставин і середовища. Аналіз сучасних спогадів чітко показує, що індивідуальне висловлювання є не стільки індивідуальною формою, скільки своєрідною сутністю тієї групи, в якій живе (перебуває) людина. Індивідуальна пам'ять завжди має соціально-суспільний характер і культурно зумовлена, головним чином, наративною традицією даної спільноти, практикуючи конкретні способи використання мотивів і сюжетних тем.

Ключові слова: усні наративи, акція Вісла, фольклор, наративна традиція, традиційні мотиви.

Інформація про автора: Халюк Леся Миколаївна, кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу української та зарубіжної фольклористики ІМФЕ імені М. Т. Рильського.

Електронна адреса: kulemalkh@gmail.com

Khaliuk L.

SPOKEN NARRATIVES ABOUT THE VISTULA ACTION OF 1947: TRADITION AND NOWADAYS

Abstract. The definition of the subject and sphere of folklore investigation depends on the understanding of folklore, which in turn requires the harmonisation and definition of certain theoretical concepts. In the 21st century, studies of folklore have gone beyond the village, and since then it is worth talking about different approaches and expansion of semantics of this term.

The modern context of folklore differs significantly from the traditional one, since its specificity is determined by the media, which not only became one of the ways of transmitting and spreading folklore, but also significantly influence the transformations taking place in folklore. In addition, they exhibit with exceptional strength the functions of folklore, which are constantly expanding, and are the main source of productive (folklore) situations. They inspire natural situations, stimulate and create narratives, and influence the transformation of traditional forms of oral storytelling.

Today researchers call such stories spoken (everyday) folklore, the most important feature of which is the image of life and thinking of society, its mass, which cannot monopolise a separate group or social layer, but which can change depending on circumstances and environment.

Analysis of modern memories clearly shows that individual statement is not so much an individual form, but a peculiar essence of the group in which the person lives. Individual memory is always socially and culturally due mainly to the narrative tradition of this society, practicing specific ways of using motives and story topics. It is also worth noting that often the memories that arise from the existential need to tell (speak) give us much more information about the interlocutors as such than about specific facts from the past. The folklorist is sometimes more interested in how these facts appear in the story, how they exist and are verbalised, what emotions the narrator experiences, what means he uses to verbalise / depict them, and what emotions he wants to evoke in the listener.

The modern context of folklore differs significantly from the traditional one, since its specificity is determined by the media, which not only became one of the ways of transmitting and spreading folklore, but also significantly influence the transformations taking place in folklore.

Today researchers call such stories spoken (everyday) folklore, the most important feature of which is the image of life and thinking of society, its mass, which cannot monopolise a separate group or social layer, but which can change depending on circumstances and environment. Analysis of modern memories clearly shows that individual statement is not so much an individual form, but a peculiar essence of the group in which the person lives. Individual memory is always socially and culturally due mainly to the narrative tradition of this society, practicing specific ways of using motives and story topics.

Key words: spoken narratives, Vistula action, folklore, narrative tradition, traditional motives.

Information about author: Khaliuk Lesia, PhD in philology, researcher of the department of Ukrainian and foreign folklore, Maksym Rylskyi Institute of Art History, Folklore and Ethnology.

E-mail: kulemalkh@gmail.com

Chaliuk Ł.

USTNE NARRATYWY O AKCJI WISŁA 1947 ROKU: TRADYCJA I WSPÓŁCZESNOŚĆ

Streszczenie. Współczesny kontekst folkloru różni się znacznie od tradycyjnego, ponieważ o jego specyficie decydują media, które stały się nie tylko jednym ze sposobów na przekazywanie i rozpowszechnianie folkloru, ale też mają znaczący wpływ na przemiany zachodzące w folklorze.

Dziś badacze nazywają takie historie kolokwialnym (codziennym) folklorem, którego najważniejszą cechą jest obraz życia i myślenia społeczności, jej masa, która nie może zmonopolizować żadnej grupy lub warstwy społecznej, ale może się zmieniać w zależności od okoliczności i otoczenia. Analiza współczesnych wspomnień wyraźnie pokazuje, że indywidualna ekspresja jest nie tylko indywidualną formą, ale także rodzajem esencji grupowej, w której dana osoba żyje (przebywa). Pamięć indywidualna ma zawsze charakter społeczny i jest determinowana kulturowo głównie przez tradycję narracyjną danej społeczności, praktykującą określone sposoby zastosowania motywów i wątków fabularnych.

Słowa kluczowe: ustne narratywy, akcja Wisła, folklor, tradycje narracji, wątki tradycyjne.

Nota o autorze: Chaliuk Lesia, doktor filologii, pracownik naukowy w oddziale folklorystyki ukraińskiej i obcej, Instytut historii sztuki, folkloru i etnologii imienia Maksyma Rylskiego.

E-mail: kulemalkh@gmail.com

Актуальність проблеми жанру в фольклорі носить специфічний характер. У ньому (фольклорі) як живому організмі, який постійно видозмінюється і оновлюється, спостерігаються процеси, що створюють і забезпечують життєдіяльність

цієї системи – генетичний зв'язок жанрів, появу нових жанрів, їхню контамінацію і трансформацію, «згасання», «вмирання» одних жанрів і актуалізацію (реакту-ацію) інших. Жанри фольклору зазнають впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів: конкретно-історичних обставин, загального духовного життя народу (спільноти), рівня зростання національної свідомості, загальнонародних естетич-них пріоритетів, а також локальних особливостей побутування жанру, майстер-ності виконавця, його популярності тощо.

Покажемо в цьому плані є жанр сучасного усного наративу. Існуючи номінатив-но, він одночасно викликає різні тлумачення й дефінітивні інтерпретації як в серед-овищі збирачів, так і дослідників фольклору. Визначення предмета та сфери фоль-клорного дослідження залежить від розуміння фольклору, що в свою чергу вимагає узгодження і визначення певних теоретичних понять. Але оскільки предмет фоль-клорних досліджень неоднорідний і вимагає комплексного дослідницького підходу, то і фольклористичне дослідження має бути міждисциплінарним і проводитися на широкій порівняльній основі. В XIX столітті дослідження фольклору вийшли за межі села, і з цього часу варто говорити про різні підходи та розширення семантики даного терміну, який сьогодні охоплює все нові і нові явища. Нам думка, яку висловила поль-ська дослідниця з Лодзі Віолетта Кравчик-Васілевська, що фольклор як окрема части-на символічної культури характеризується тим, що виявляє стан свідомості людей та їх фактичне ставлення до явищ і культурно-соціальних проблем». Дослідниця наголо-шує, що характер фольклорної комунікації визначається двома взаємодоповнюючими тенденціями: «...будучи знаком визнаної спільнотою традиції (перекази від покоління до покоління), фольклор є одночасно коментарем сучасності (переказ від людини до людини)». Представник вроцлавської школи фольклористики Чеслав Гернас, вважає фольклор частиною культури, яка підлягає тим самим змінам, що і культура, і легко адаптується до мінливих соціально-культурних умов; більше того, це часто відбува-ється неусвідомлено. Вчений заявляв, що розвиток фольклористики, яка відкриває нові сфери досліджень, призводить до такого великого розмаїття в розумінні пред-мета дослідження, що сьогодні неможливо побудувати одне універсальне визначення фольклору. Аналізуючи пропозиції багатьох дослідників, Гернас підкреслював син-кретичний характер фольклорної творчості, дистанціюючись однак від необхідності врахування критерію оральної передачі усного тексту (раніше він доводив, що друк лише «зміцнив» і ввів нові тексти в більш широкий обіг). На думку вченого, фольклор не можна поєднувати лише з «духовною культурою народу» (крім сільського фоль-клору він також виокремлював міський фольклор, фольклор різних середовищ і про-фесійних груп). Для Гернаса фольклор є живим ресурсом в сучасній культурі, який ав-томатично адаптується до сучасних соціально-культурних змін, більше того, це часто відбувається без свідомої участі носіїв цієї культури тощо.

Також варто згадати новаторську концепцію Броніслава Маліновського, який вже в 1930 році, довів необхідність вивчення культурного контексту, звернувши увагу на дві взаємопов'язані основні складові: ситуаційний контекст і широко зро-зумілий культурний контекст. На думку Маліновського, повне розуміння контек-

сту мови вимагає розгляду його в ситуаційному контексті. Вчений стверджував, що оповідь висловлена в реальному житті, ніколи не відривається від ситуації, в якій вона була виголошена. Тому в кожному випадку висловлювання і ситуація нерозривно пов'язані між собою. Наративна мова – це спосіб соціальної взаємодії, а не просто мислення. Будь-яка оповідь також пов'язана з ситуацією, що її стосується, і саме тому розказані слова історії є значущими завдяки попередньому досвіду слухачів; сенс і розуміння цих слів залежить від ситуаційного контексту, до якого вони відносяться, так само, як і мова в дії. Тому ситуаційний контекст, в розумінні Броніслава Маліновського, багатогранний, і для того, щоб етнограф міг зрозуміти висловлювання мовця, він повинен поставити ситуацію в контексті всієї культури, а це означає, що опис ситуації вимагає розуміння всього культурного порядку.

Американські фольклористи також звернули увагу на дослідження контексту, здійснене Маліновським. Алан Дундес визнав, що метою академічного фольклору є вивчення людської творчості у конкретних культурних та соціальних контекстах. Вчений розумів концепцію фольклору дуже широко, він не ототожнював його лише з сільськими групами, оскільки той функціонує в будь-якій групі, у якій наявний хоча б один з факторів (мова, релігія, професія), і яка має власні традиції.

Дослідження постулатів сучасного фольклору, для якого контекст, в якому реалізується оповідь, є обов'язковим (важливим) елементом аналізу фольклорних явищ, підтримують і продовжують роботи мовознавців. Так не можна не згадати теорію комунікативного мовлення, створену американським соціолінгвістом і антропологом Делом Хаймсом (1973). Він вважав, що саме мовлення є основним культурним феноменом, яке він визначав як поведінкову і соціальну активність, і яке не може бути проаналізовано без урахування широкого контексту висловлювання. Вчений переніс використання мови з ідеальних в реальні соціальні умови спілкування, вважаючи, що саме етнографія буде тим дієвим методом, який дозволить вивчати соціальний і культурний контекст використання мови. Саме оцінювання повсякденного життя спільноти, в результаті споглядання і вивчення оповіді як такої, є найважливішими вимогами етнографії мовлення. Визначення саме такого напрямку досліджень, і саме такого теоретичного осмислення функціонування мови у повсякденному житті співпало з постулатами сучасного фольклору.

Застосування нових методів і виникнення нових теорій у галузі фольклористики призвело до чергового переосмислення самого терміну «фольклор». Революційні наслідки для фольклорних студій мало визначення терміну «фольклор» Деном Бен-Амосом (Dan Ben Amos). В 1972 р. він запропонував вважати фольклором творчу комунікацію всередині малих груп. Наслідком термінологічного зсуву стала зміна парадигми в бік теорії виконавства в 1980-х: в американській фольклористиці почав домінувати виконавчо-орієнтований підхід, тобто фольклористи почали досліджувати не «кінцевий продукт» (усний текст), а процес виконання, комунікації, тобто динамічний процес, що передбачає міжособистісне спілкування. Відтак, вони повернулися обличчям до людини-виконавця, яку відтепер розглядали не як пасивного носія фольклору, а як активного творця, який творить свідомо.

Як результат, фольклор почали аналізувати в культурному контексті, а це означає, що предметом фольклористики повинні бути конкретні процеси (форми) спілкування. Те, що раніше сприймалося як соціальний або ситуаційний контексти, і вважалося вторинним по відношенню до тексту, було висунуто Бен-Амосом і його послідовниками на передній план: таким чином записи фольклорних творів, реалізовані без урахування контексту, фактично знецінюються. Тобто в центрі уваги фольклористики, як ми бачимо, постає не лише сам текст, а і його творець-виконавець, слухач, їхні комунікативні потреби та обставини спілкування.

Сучасний контекст фольклору суттєво відрізняються від традиційного, оскільки його специфіка визначається засобами масової інформації, які не тільки стали одним із способів передачі і розповсюдження фольклору, але й вагомо впливають на трансформації, що відбуваються у фольклорі. Крім того, вони з винятковою силою демонструють функції фольклору, які постійно розширюються, та є основним джерелом продуктивних (фольклорних) ситуацій; вони надихають на виникнення стихійних ситуацій, стимулюють до виникнення і створення наративів й впливають на трансформацію традиційних форм усної розповіді.

Цей процес у 80-х роках, хоч іще й не набув таких масштабів, як нині, спонукав Віолетту Кравчик-Василевську назвати подібні історії розмовним (повсякденним) фольклором, найважливішою особливістю якого є зображення життя і мислення спільноти, його масовість, який не може монополізувати жодна окрема група або соціальний прошарок, але який може змінюватись в залежності від обставин і середовища.

Аналіз сучасних спогадів чітко показує, що індивідуальне висловлювання є не стільки індивідуальною формою, скільки своєрідною сутністю тієї групи, в якій живе (перебуває) людина. Індивідуальна пам'ять завжди має соціально-суспільний характер і культурно зумовлена, головним чином, наративною традицією даної спільноти, практикуючи конкретні способи використання мотивів і сюжетних тем. З фольклорної точки зору, спогади сприймаються як спроби приборкати реальність, як спосіб бачити і розуміти її, а також спільно створювати ідентичність певної спільноти. Також варто зауважити, що часто спогади, які впливають із екзистенційної потреби розповідати (говорити), дають нам набагато більше інформації про співрозмовників, як таких, ніж про конкретні факти з минулого. Фольклорист іноді більше зацікавлений в тому, як ці факти з'являються в історії, як вони існують і вербалізуються, які емоції при цьому переживає оповідач, які засоби він використовує для їх вербалізації / зображень і які емоції він хоче викликати у слухача.

Так варто наголосити, що нова історична наука, орієнтована на «історію простих людей» і на існування «сірої людини», тобто надання голосу – завдяки методу усної історії – людям, раніше позбавлених такої можливості. На сьогодні проводяться дослідження пам'яті пов'язані з питанням відновлення і реконструювання минулого. Так Пол Томпсон, один з піонерів досліджень усної історії, підкреслює, що розмовна історія надає центральне місце людям, які передають свій історичний досвід власними словами, таким чином створюючи природний спосіб спілку-

вання культурного змісту, висувуючи на передній план родину і локальний контекст. Більше того, Томпсон звертає увагу на необхідність використання не лише особистих документів, а й офіційних документів, з яких можна «прочитати» долю людей (напр. судові протоколи, свідчення свідків).

Не дивно, що у XX–XXI століттях, сповнених воєн і революцій, спостерігалось дивовижне зростання популярності таких оповідей. Не випадково історії, пов'язані з війною або повстаннями, ставали і стають основою теоретичних робіт, де аналізуються мемуарні наративи як «новий» жанр фольклорної прози. Джерелом спогадів є індивідуальні переживання індивіда, який намагається висловлювати свої власні переживання та емоції, а також бажання повідомити іншим інформацію про подію чи події, в яких вони брали участь. Ця перша спроба «розповісти» іншим про подію в той же час є першою спробою приборкати дійсність, назвати те, з чим людина зіткнулася і що вона пережила. Це складний творчий процес, особливо коли він поєднується із сильними емоціями, викликає власне певну (місцеву, екологічну) наративну традицію, у якій так само активно бере участь і одержувач інформації. Ми називаємо цей перший індивідуальний зв'язок меморатом, використовуючи класичні категорії народної прози Карла фон Сидова. Тобто меморат – це індивідуальна історія про власний досвід, реальні факти, розповідь, що виникає в безпосередній циркуляції, у загальному часовому просторі (також у тому ж культурному контексті) відправника та одержувача, що підлягає подальшій передачі (про це повідомляється іншим). Таким чином, не тільки розповсюджується специфічний спосіб інтерпретації (розуміння) подій, розкритих у першому повідомленні, але також, що важливо, він підлягає подальшому «уточненню». Це пов'язано з процесом «звільнення», відриву від пам'яті конкретного оповідача (часто свідка або учасника) подій, тобто відбувається об'єктивізація наративної пропонованої суб'єктивності, яку фольклористи називають процесом фольклоризації. В результаті чого створюється якісно нова нараційна розповідь, яку ми називаємо сюжетом. Проходження цього шляху – від пам'яті до розповіді – під час передачі (обробки) оповідання призводить до створення нового варіанту. Зауважимо, це може відбуватись лише тоді, коли існує «потреба» групи (громади, спільноти) у такій історії, спільно прийнятній інтерпретації подій, які відбулися. Під час кризових або травматичних ситуацій, що характеризуються великими емоціями, такі історії піддаються швидкій фольклоризації: вони збагачуються мотивами, образами, асоціаціями (також викликаними з оповідної традиції), що відображають стан соціальної напруженості або просто цікавість. У результаті фольклоризації та фабуляризації створюються нові наративи, на які мають безпосередній вплив не лише місцеві традиції, а все частіше й медійні повідомлення тощо. Іншими словами, на нашу думку, жоден циркулюючий матеріал не може бути проаналізований без урахування культурного контексту, в якому він був створений і в якому він існує і «працює».

Системні зміни в Польщі (1989) та в Україні (1991) виявили багату сферу історій, які раніше існували головним чином у сімейній пам'яті, особливо, коли вони перебували в гострому конфлікті з офіційною, інституційною, «державною» офіційною пам'яттю. Ці оповіді функціонують (культивуються) переважно в родині,

певній спільноті і стосуються подій 1947 року, які з причини табування теми переселення українців з Лемківщини, Холмщини, Підляшшя та Надсяння у 1947 році на північні та західні терени Польщі у радянські часи ніколи не були предметом філологічних студій. Разом з тим конкретні завдання статті полягають у тому, щоб проаналізувати їхній зміст, виявивши при цьому типові сюжетотворчі мотиви та образи, а головне – продемонструвати потенціал цього фольклорного масиву як важливого інформативно-ілюстративного джерела для вивчення історії української етнічної групи, яка з певних причин опинилася за межами своєї історичної батьківщини, але продовжує існувати і розвиватися.

Аналізуючи механізм відтворення минулого в цих історіях на прикладах життя українського спільноти, ми бачимо, що зазначені наративи подають не лише знання про травматичний досвід одержаний переселенцями, але й приймають важливе значення у створенні регіональної (локальної) ідентичності. Пам'ять української спільноти зосереджується в першу чергу на найбільш травматичних подіях ХХ століття: життя до війни, Друга світова війна, переселення до України у 1945–1946 роках та операція «Вісла» 1947 року.

Ретельний аналіз наративів доводить, що процес фольклоризації спогадів певною мірою призводить до міфологізації багатьох з них (поняття «малої батьківщини» тощо). Цей механізм значною мірою призвів і до кристалізації спільної пам'яті, до специфічної її реанімації, яка після 90-х років збагатилася новими даними завдяки зустрічам зі свідками тих подій, документальним та художнім фільмам, телевізійним програмам, опублікованим листам та щоденникам тощо. Всі ці моменти безсумнівно суттєво впливають і посилюють взаємне тлумачення подій зазначеного періоду в розмовній циркуляції.

Також варто говорити про клішованість цих текстів, їх тимчасову стійкість і повторюваність з покоління в покоління з мінімальною втратою елементів; функцію формування групової та індивідуальної (особистісної) ідентичності тощо. Постійна повторюваність цих оповідей у колі сім'ї призводить до їх укарбованості в пам'яті, до надійного запам'ятовування майже на рівні рефлексів ціннісної значущості.

Специфіка моменту полягає в тому, що усні історії про переселення 1947 року продовжують створюватися нині. В умовах незалежної України народ одержав право вільно обговорювати своє недавнє минуле, не боячись давати йому правдиві оцінки. Осмислюючи причини переселення 1947 року, інформатори ведуть свої розповіді з довоєнного періоду (Друга світова війна), подаючи контрастні картини зі своєї біографії, біографії свого народу. Таким чином, оповідь може набути розгорненого характеру й складатися з низки епізодів, характерних багатьом народним оповіданням про 1940-і роки: благополучне до певної міри життя до війни, господарювання на землі, яка є головною годувальницею сім'ї, а праця на ній – запорукою сімейного добробуту; далі Друга світова війна; переселення у 1945–1946 роках на Україну, насамкінець переселення 1947 року (операція «Вісла»).

Наприклад: «У 1939 році я повинен був іти до третього класу початкової школи. Батьки сказали, що почалася війна. Спочатку з'явилися на конях російські солда-

ти...Після війни не було де мешкати. Тимчасово проживали у коморі з іншою родиною. Дах зробили з соломи, але інколи, якщо йшов сильний дощ, то протікало... Прийшла весна 1947 року. Лишень встигли збудувати хату, почали в ній жити, а тут говорять ... виселення, виселення. Андрій Дмитрук приходив до нас і сказав, що обов'язково поїдемо. Він уже знав звідкись» (переклад авторки); «Коли почалася Друга світова війна, кордон пройшов по річці Сян і їхнє село було в складі СРСР. Після 1945 року границя пройшла зразу за Нижанковичами і село увійшло до складу Польщі. Почалися переселення. Батько ніяк не хотів їхати, бо думав, що границю ще раз перенесуть на Сян, та й кому хотілося кидати все і їхати невідомо куди. Але настав 1947 рік. Прийшли поляки (це було в травні) і сказали збиратися».

Центральною темою оповідань є тема насильницького переселення та його наслідків: хвороби та смерть у дорозі: «Гнали нас до збірного пункту в селі Варі. Цього дня виселяли також і Яблоницю. Тримали нас разом у Варі кілька днів у stodолі. Хто не мав їжі, тому військо давало їсти, але разом з усіх сторін пильнували нас. Вояки сказали нам, що як хтось буде втікати, зараз будуть до нього стріляти»; «27 червня 1947 забрали нас до Грибова, там ми ночували на вокзалі, а потім їхали у вагонах. Як хтось попав до відкритого – то казка, як до закритого – то задихався, але як почалася злива... З одного боку їхали кози, корови, вівці, з другого – люди. Ми, хлопці, над коровами нари мали і там ми розмістилися, а що молоді були, то нам було бай- дуже. Старші люди плакали, бідували» (переклад авторки); відсутність санітарних умов під час переїзду: «Був 1947 рік. Ми, як велика родина з десяти осіб, отримали окремий вагон, розділений навпіл: одна половина для худоби, друга – для нас із багажем... Милися, спали і ходили до туалету в одному вагоні з худобою» (переклад авторки); повна відсутність житлових умов на західних та північних землях: «Деякі сім'ї втиснено по дві – три до одного будинку або “докватеровано” до осілих тут у 1945–1946 рр. польських родин, які вже були повними панями».

Слід наголосити, що, крім змалювання певних подій, кожна з таких оповідей дає важливий інформативний матеріал щодо особливостей і труднощів «переселенського» побуту та життя на нових землях. Такі усні історії про події 1947 року можемо розглядати не тільки з суто філологічного боку, але маємо змогу почерпнути також різнобічний матеріал етнографічного та етнопсихологічного характеру. Цьому сприяють короткі описи, передусім житла, одягу, звичаїв того часу, докладні оцінки людської поведінки у кризових, афектних ситуаціях. Цікавими з цього погляду є наступні спогади: «Перші весілля, як ми приїхали сюди, відбувалися так само як і у Мохначці. Подружки нареченої були одягнені по-краківському: гарні спідниці, зелені, корсети, стрічки прив'язані до плечей, намисто, вишиті елегантні сорочки» (переклад авторки); «Як надходив Великдень, ми цілий тиждень фарбували яйця, а потім розбивали їх, як то роблять діти. Старші жінки розписували красиві великодні крашанки» (переклад авторки); «Увечері застав я вдома якусь жінку з дітьми, до нас звернулася по-польському, до своїх дітей по-німецькому. Мама налила їй молока, а за якийсь час німкеня принесла нам велику миску мити Михася та ще якісь посудини. Мама нас всіх викупала. З німкинею ми швидко заприятимися».

Серед усних історійцінними з погляду відтворення історичної дійсності є сюжети про стосунки українців та поляків. Амбівалентність ситуативних колізій дозволяє подивитися на багатовікові контакти сусідніх народів не шаблонно, а у спектрі неоднозначно складних стосунків. Так, в багатьох оповіданнях респонденти, згадуючи про стосунки з іншими національностями, насамперед з поляками, представляють їх часто в порівнянні: майже завжди як дружні до переселення та переважно, але не завжди, ворожі по переселенню. Наприклад: «У нашому селі мешкало двоє поляків. Решта – усі лемки. Але ці поляки розмовляли по нашому, лемківською мовою. Ходили і до церкви, і до костьолу. <...> Добре між собою ми жили. Не було жодних конфліктів перед війною» (переклад авторки); «Жили серед нас поляки і євреї, які мали господарства й магазини. Усі жили в згоді» (переклад авторки). Наведемо приклади оповідей про події після переселення: «Поляки обзивали нас: О! Українці! Бандерівці приїхали! І били наших корів» (переклад авторки); «А в Грибошичах там нарід був недобри <...> там биво тяжке життє, наші люде потерпіли страшне»¹, або: «Можна сказати, там, в Легніце, там биво добрі»².

В селах із національно-змішаним населенням еволюція етнічної культури українців проходила в двох напрямках – прагнення до відокремленості, (яка виражалася в переважанні числа ендогамних шлюбів (в межах етносу), намагання створити «згуртовану» етнічну групу) й одночасна інтеграція з культурою місцевого населення (поляків). Українців об'єднувало прихильне ставлення до своїх традицій, обрядів, прагнення зберегти їх. Наприклад, «Вдома завжди дотримувалися усього лемківського. Не лише там на півдні, а й тут теж, на заході. Особливо вдома у тата»; «Діти мої весілля справляли за лемківським звичаєм».

Потрапивши в інші природнокліматичні умови, «так як нам клімат невідповідат тих сторін <...> І тепер я і моя родина дуже часто хоруєме зповоду зміни клімату»; українці прагнули адаптуватися до них, що наклало відбиток на їхній етнокультурний розвиток. Процес зближення українців із польським народом, який постійно зростав, став головним напрямом їхнього етнічного розвитку. У різних сферах побуту (житло, їжа, одяг) цей процес характеризувався утворенням змішаних комплексів. У них, поряд із традиційними українськими компонентами, дедалі помітнішу роль відіграють елементи польської культури. По суті проходило культурно-мовне змішування українців із поляками, освоєння та сприйняття як власних, великої кількості елементів польської культури, при збереженні етнічної самосвідомості й окремих форм національної культури, які продовжували виконувати етнодиференційовану роль.

Зі змісту оповідань також бачимо, що упродовж тривалого процесу самовизначення української спільноти рідна мова виступала одним із основних чинників формування однонаціональної ідентичності та консолідування українського

¹ Записано від Криницької Марії, 1927 р. н., народ. у с. Нижня Мохначка Новосондецького повіту (запис від 9 липня 2011 року).

² Записано від Капелюх Анни, 1929 р. н., народ. у с. Смерековець Горлицького повіту (запис від 15 липня 2011 року).

етносу. Власне рідна мова є тим неоціненим і повнокровним джерелом етнонаціональної самосвідомості українців, яка стимулює подальші процеси пізнання представниками спільноти свого історичного минулого, культури народу тощо, які стимулюють вироблення спільної шкали цінностей в етнічних українців. Тож мова є найбільш яскравим показником рівня збереження або втрачання національної культури, етнічної самосвідомості. Не випадково саме тому етнічні спільноти завжди в першу чергу стурбовані збереженням рідної мови, повноцінним навчанням мови підрастаючого покоління, її подальшим розвитком тощо.

Проте варто зауважити, що певною мірою асиміляція залежить не лише від зовнішніх обставин, але й від внутрішньої установки кожної конкретної людини, від власного вибору своєї національної totoжності, від ставлення до рідної мови, культури, релігії тощо. Мовна асиміляція призводить до національної асиміляції. Українська самосвідомість перетворюється на польську. Багато є і таких українців за походженням, які втратили почуття колишньої батьківщини, разом з переселенням віднайшли батьківщину на новому місці. Значна частина українців має нині чималі світоглядно-емоційні труднощі. Це переважно стосується молодшого покоління, яке виросло або народилося вже на нових землях і, які не можуть визначити одну вітчизну, називаючи саме дві: «малу вітчизну» та «ідеологічну вітчизну». В усних оповідях українців-переселенців також привертає увагу постійне оперування категорією “ми”, злиття власного досвіду з множинним досвідом інших людей: “нас гнали”, “ми їхали”, “нас розподіляли”, “ми жили”, “ми працювали” та ін. Тобто в даному випадку, для того, щоб стати предметом оповідання, досвід піддається узагальненню, а не індивідуалізації.

На нашу думку, іноді сприйняття звичайної людини, її ціннісні орієнтації, думки й переживання є іншими, відмінними від офіційної версії про події 1947 року, з іншою системою координат і іншим ракурсом, під яким сприймається і згадується акція «Вісла». Підсумовуючи вищезазначене, можна говорити, що в наративі здійснюється загальна репрезентація соціальної групи. Крім того, можна відзначити, що наратив є фундаментальним компонентом соціальної взаємодії, яка виконує функції створення й трансляції соціального знання, а також самопрезентації індивідів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ben-Amos Dan Toward a Definition of Folklore in Context. *Towards New Perspectives in Folklore*. Austin, 1972. S. 3–15.
2. Czubała D. *Opowieści z życia. Z badań nad folklorem współczesnym*. Katowice, 1985. 108 s.
3. Dmitruk P. Wtedy wziął pistolet i powiedział... to co, pójdiesz do bandy? *Podlaski kwartalnik kulturalny*. 2011. № 1. S. 52.
4. Dundes Alan *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs. 1965. S. 481.
5. Hajduk-Nijakowska J. *Folklorystyczny nerw internetu: wspólnotowa przestrzeń emocji i wyobraźni*. [http:// bazhum.muzhp.pl/media//files/Kultura_Popularna/Kultura_Popularna-r2012-t-n3_\(33\)/Kultura_Popularna-r2012-t-n3_\(33\)-s6-18/Kultura_Popularna-r2012-t-n3_\(33\)-s6-18.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Kultura_Popularna/Kultura_Popularna-r2012-t-n3_(33)/Kultura_Popularna-r2012-t-n3_(33)-s6-18/Kultura_Popularna-r2012-t-n3_(33)-s6-18.pdf)

6. Hernas Ch. Miejsce badań nad folklorem literackim. *Teoria kultury: folklor a kultura*. Katowice. 1978. S. 76–77.
7. Koiva M., Vesik L. Contemporary Folklore, Internet and Communities at the beginning of the 21st Century. http://www.folklore.ee/ri/pubte/ee/cf/cf4/CF4_Koiva_Vesik.pdf.
8. Kravchyk-Wasilewska V. Po 11. września, czyli folklor polityczny jako wyraz globalnego lęku. *Literatura Ludowa*. Wrocław. 2003. № 3 (47). S. 28.
9. Kravchyk-Wasilewska V. W obronie folkloru, czyli dialog między tradycją i współczesnością. *Folklorystyka. Dylematy i perspektywy*. Opole. 1995. S. 99.
10. Krawczyk-Wasilewska W. Współczesna wiedza o folklorze. Warszawa. 1986. – S. 44.
11. Kurak J. Nad Bieszczadami słońce zgasło. Warszawa. 2008. S. 46
12. Malinowski Bronisław Problem znaczenia w językach pierwotnych, tłum. T. Szczerbowski. *Językoznawstwo Bronisława Malinowskiego*. T 2. Kraków. 2000. S. 17.
13. Pentikainen Y. Belief, Memorate and Legend. Електронний ресурс: [https://scholarworks.iu.edu/dspace/bitstream/handle/2022/1300/6\(4\)%20217-241.pdf?sequence=1](https://scholarworks.iu.edu/dspace/bitstream/handle/2022/1300/6(4)%20217-241.pdf?sequence=1)
14. Там мій dziadek żył, i ojciec żył, i ja pragnę tam żyć i umrzeć w ziemi rodzonej – документи поворотів. *Вісник Закарпаття*. Перемишль. 2001. № 8–9–10. С. 40.
15. Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Ługów i okolic. Strzelce Krajeńskie, 2004. T. 1.
16. Z łemkowskiej skrzyni. Opowieści z Brzozy i okolic. Strzelce Krajeńskie. 2004. T. 2
17. Акція «ВІСЛА» 28 квітня – 28 липня 1947 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ethnos.lemky.com/2007/05/26/akcja_vsia_28_kvtnja_28_lipnja_1947_r.html.
18. Брицина О.Ю. Українська усна традиційна проза: Питання текстології та виконавства. Київ. 2006. 400 с.
19. Гринченко Г. Презентація «голосов»: рассказчик(и) vs исследователь(и). *У пошуках власного голосу: усна історія як теорія, метод та джерело*. Харків. 2010. С. 55.
20. Гук Б. Про пам'ятна книга «1947». Варшава. 1997. С. 413.
21. Зарічний Я. З-над Солоккі до Балтики. *Український альманах*. Варшава. 2006. С. 55.
22. Кирчів Р. Двадцять століття в українському фольклорі. Львів, 2010. 536 с.
23. Томпсон П. Голос прошлого. Устная история / пер. с англ. – Москва. 2003, 368 с.
24. У пошуках власного голосу: усна історія як теорія, метод та джерело. Харків. 2010. 248 с.
25. Хаймс Д. Этнография речи. Новое в лингвистике. Москва. 1975. Вып. 7. С. 42–96
26. Щерба І., Яремкевич Л. Переселення українців з Надсяння в 1944–1947 роках у спогадах самих переселенців [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://etno.uaweb.org/lib/nadsiannia44.html>.